

Министерство образования Республики Беларусь
Учреждение образования «Барановичский государственный университет»
Студенческое научное общество БарГУ

СОДРУЖЕСТВО НАУК. БАРАНОВИЧИ-2016

Материалы XII Международной
научно-практической конференции
молодых исследователей

(Барановичи, 19—20 мая 2016 года)

В трёх частях

Часть 1

Барановичи
БарГУ
2016

В часть 1 сборника материалов XII Международной научно-практической конференции молодых исследователей «Содружество наук. Барановичи-2016» включены материалы докладов по актуальным проблемам различных научных направлений: филологические науки (русский, белорусский языки); лингвистика (английский, немецкий языки); методика преподавания иностранного языка, правоведение.

Сборник адресован преподавателям и студентам учреждений высшего образования, магистрантам, аспирантам.

Редакционная коллегия:

А. В. Никишова (гл. ред.), А. В. Прадун, В. Н. Кременевская (отв. секретари),
О. Н. Фенчук, Т. М. Пучинская, А. А. Савко, Н. А. Егорова, М. В. Андрияшко

Рецензент

кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой германских языков факультета международных отношений Белорусского государственного университета М. Ф. Арсентьева

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦЫФІКА АНАМАСТЫЧНАЙ ПРАСТОРЫ НАВУКОВА-ПАПУЛЯРНАЙ ЛІТАРАТУРЫ СУЧАСНЫХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Уводзіны. Сучасная лінгвістыка характарызуецца павышанай увагай даследчыкаў да вывучэння анамастычнай лексікі ў аспекце сувязі мовы і культуры. Кожны храналагічны адрэзак развіцця соцыуму фарміруе сваю сістэму каштоўнасцей і свой анамастычны спектр, сугучны традыцыям, звычаям, сацыяльнай структуры грамадства пэўнага часу. У гэтай сувязі прадстаўляецца неабходным даследаванне анамастычнай прасторы навукова-папулярных твораў сучасных беларускіх пісьменнікаў, што рэпрэзентуюць шырокія і разнастайныя магчымасці для вывучэння саставу, ступені ўжывальнасці і спецыфікі функцыянавання айчыннага анамастыкону розных эпох. Мэта працы — даць лінгвістычнае апісанне анамастычнай лексікі навукова-папулярных твораў А. Бензерука, В. Чаропкі, А. Каско, А. Бутэвіча. Пастаўленая мэта прадвызначыла вырашэнне наступных задач: выбраць з тэкстаў навукова-папулярных твораў імёны ўласныя і размеркаваць іх па разрадах у адпаведнасці з выбранай класіфікацыяй; даследаваць анамастыкон навукова-папулярных твораў з лінгвістычных і гісторыка-культуралагічных пазіцый; вызначыць сэнсавую нагрузку і вобразна-асацыятыўны патэнцыял онімаў; ахарактарызаваць спецыфічныя асаблівасці функцыянавання імёнаў уласных у тэкстах навукова-папулярнай літаратуры. Мэта і спецыфіка матэрыялу прадвызначылі выбар аналітычна-апісальнага метаду ў якасці асноўнага.

Асноўная частка. Педагог, гісторык, пісьменнік А. Бензюрук — гэта чалавек, усхваляваны лёсам роднай зямлі і тым, як будзе захаваная спадчына продкаў: багатая гісторыя роднага краю, помнікі матэрыяльнай і духоўнай культуры Бацькаўшчыны. Маленькаму чытачу адраславая кніга «Свята для сэрца», у якой аўтар апавядае пра багатую гісторыю і сучаснасць «прыгожай часцінкі» Беларусі — Берасцейшчыны. Чытач кнігі В. Чаропкі «Імя ў летапісе» даведваецца пра барацьбу Полацкага княства за незалежнасць, пра ўтварэнне Вялікага Княства Літоўскага. Падарожжа па Камянецчыне здзяйсняе чытач апавядання А. Каско «Горад з Белаю вежаю». Грунтоўнай экскурсіяй па «ўнікальным архітэктурным помніку, які парог III тысячагоддзя пераступіў у якасці агульначалавечага культурнага набытку» [1, с. 8], з’яўляецца кніга А. Бутэвіча «Таямніцы Мірскага замка». У кантэксце навукова-папулярных твораў раскрываецца багатая нацыянальна-культурная інфармацыя ўласных імёнаў розных разрадаў.

Лакалізатарамі прасторы мастацкага твора з’яўляюцца тапонімы. У зборніку «Свята для сэрца» прыгадваюцца шматлікія назвы гарадоў (Пінск, Жабінка, Камянец, Ружаны, Пружаны, Баранавічы, Іванава, Ганцавічы, Столін) і вёсак (Легаты, Дымнікі, Шчарчова, Якаўчыцы, Мухалоўкі, Давячоркавічы, Свішчы, Азяты, Старое сяло, Збірагі, Ляхчыцы, Арэхава, Збураж, Сяхновічы) Беларусі. Несумненны інтарэс у чытача выклікае «схаваная» ў тапонімах інфармацыя пра гісторыю паселішчаў — пра іх заснавальнікаў, першых жыхароў, старажытныя прафесіі, даўнія плямёны, якія некалі жылі ў гэтых мясцінах: «Доўга *обры* (тут і далей курсіў наш. — **В. С., С. Б.-Г.**) (ваяўнічае племя, якое прыйшло з усходу) ваявалі са славянамі, але аднойчы згінулі, быццам ніколі іх не было. Засталіся ў памяці пра *обраў* толькі назвы вёсак: *Абрына* паблізу Целяханаў, *Абровы* на Іванаўшчыне, *Аброўская вулька* ў Івацэвіцкім раёне» [2, с. 30]; «Мы ўжо ведаем, што многія словы раней мелі іншае значэнне, чым цяпер. “*Стол*” некалі абазначала крэсла. Князі і каралі, калі атрымлівалі ўладу, сядалі на “*стол*” (ці “*прастол*”). Адсюль пайшло сённяшняе слова *сталеца* — галоўны горад у краіне. *Столін* таксама некалі быў «*стольным* горадам» — *сталецай*» [3]. Часам звесткі, якія падаюцца ў кнігах — легенды і паданні пра паходжанне гарадоў і вёсак, — належаць да так званай народнай этымалогіі: «А як пашчасціць сустрэць дасведчанага чалавека, дык пачуеш прыгожыя, хоць і страшнаватыя паказкі. Асабліва пра вялізны валун, у якім даўным-даўно жыў цар-змея. Галаву ён меў змяіную, а ў астатнім быў звычайны, як мы, і справу рабіў звычайную, патрэбную людзям, — шыў абутак ды вопратку. Толькі на вочы нікому не паказваўся, каб нікога не палохаць. Ды потым цар-змея сам пачаў выходзіць на людзі, бо моцна закахаўся ў красуню Алесю. Каханне і давяло яго да згубы: забіў яго пярун. Жытло цара-змея з цягам часу развалілася, рассыпалася, камянёў навокал пабольшала, ацвярдзела, стала камяністаю нават зямля. Такое вось паданне пра паходжанне *Камянца*» [4, с. 198—199]. На старонках зборніка «Таямніцы Мірскага замка» можна пазнаёміцца з рознымі версіямі наконт паходжання тапоніма *Мір*. Згодна з адной з іх «да нашых дзён захаваліся прыкметы і сведчанні татарскага побыту на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Пра колішнюю татарскую прысутнасць нагадваюць нязвычайныя для беларускага вуха назвы паселішчаў: Ішкалдзь, Турэц, Бербашы, Сімкава... Калі так шмат вакол Міра татарскіх прыкмет, то і назва яго таксама цюркскага паходжання. Нашчадкаў Магамета татары называлі «*мір*» або «*амір*», гэта значыць ‘князь, валадар, начальнік’. *Мір* — скарочанае ад «*амір*» [5].

Скарбніцай каштоўнай інфармацыі з’яўляюцца ойкадамонімы — уласныя імёны пабудоў. Раскрываючы ўнутраную форму найменняў, аўтары адгортваюць старонкі мінулага роднага краю: «З падручнікаў ды з мастацкай літаратуры вежу Камянецкую ведаеш як вежу *Белую*. І на табе! Яна на бурых камянях, а ўся — з чырвона-карычневай цэгля. Пісьменнік і гісторык Уладзімір Караткевіч тлумачыў: калісьці ў дрымучых лясах за дзясяткі

вёрст адсюль стаяла іншая вартавая вежа — драўляная, складзеная з абчасаных (белых) бярвенняў. Вось нібыта яна дала назву і Камянецкай вежы, і яшчэ адной славуцасці зямлі беларускай — *Белавежскай пушчы*» [6].

У цэнтры аўтарскага апаведу — вобразы нашых продкаў і сучаснікаў. Таму ў анамастыконе твораў галоўнае месца займаюць антрапонімы. Письменнік В. Чаропка прадстаўляе цікавыя версіі паходжання імёнаў славуцых князёў. На яго думку, «славянскім з’яўляецца імя *Рагнеды*. Тут назіраем старажытны славянскі звычай (пашыраны і ў старажытнай Германіі) даваць дзецям імя, у якім гучала б для азначэння сваяцтва частка імя бацькоў. Так што імя князёўны вытворчае ад імя *Рагвалода*. Сімвалічнае значэнне апошняга імя магло ўказваць на тое, што яго носьбіт з’яўляецца “*валадаром рогу*”. У паганстве рог быў сімвалам зямной урадлівасці, багацця. Калі ўлічыць гэта, дык імя *Рагвалод* можна растлумачыць як валадар багацця, багаты і шчодры чалавек» [7, с. 11]. Письменнік абгрунтоўвае славянскае паходжанне імя славуцкага князя *Міндоўга*: «Часта славянскія імёны прыстасоўваліся балтамі да сваёй моўнай сістэмы. Менавіта тады і быў прыўнесены той літоўскі элемент, які прыдаваў славянскаму або царкоўнаму імю літоўскае гучанне. Напрыклад: *Vytautas (Vit), Альгерд (Аляксандра), Кейстут (Канстанцін)*. Імя *Міндоўг*, паводле меркаванняў філолага В. Юргевіча, таксама славянскае, атрымана ад памяншальна-ласкальнага *Менця (Дзяменцій)*. *Міндоўг* нарадзіўся і жыў на землях сучаснай Беларусі. Паміж Наваградкам і Пінскам знаходзілася ягоная «краіна». Верагодна, быў ён нашчадкамі полацкага князя Расціслава Рагвалодавіча. Менавіта паходжаннем з дынастыі Рагвалодавічаў можна растлумачыць, чаму *Міндоўга* абралі наваградскім князем, а ягонага братаніча (пляменніка па брату) *Таўцівіла* — полацкім князем» [8]. У свядомасці нашых продкаў жыло перакананне, што лёс чалавека пэўным чынам абумоўлены значэннем яго імя. У кантэксце навукова-папулярных твораў нярэдка ажывае гэтае даўняе ўяўленне. У апавяданні А. Бензерука «Землі і справы *Боны*» адзначаецца: «Нездарма імя ў каралевы *Бона* (што значыць “*добрая*”), невыпадкова яна *Сфорца* (“*моцная*”)! Вялікія ў яе ўладанні. Раскінуліся яны ад *Жмудзі* да *Палесся*. Шмат трэба сіл, каб гаспадарыць на такіх абшарах. Трэба да людзей з добрым словам звяртацца, каб яны працавалі лепш» [9]. Некаторыя манархі і прадстаўнікі славуцых шляхетных родаў увайшлі ў гісторыю пад прызваннямі-мянушкамі. Так, прызванне польскага караля, з аднаго боку, адпавядала яго фізічнай моцы, а з другога — было супрацьлеглае ўнутранай сутнасці манарха, у якога адсутнічала рэальная палітычная сіла: «Кіраваў Рэччу Паспалітай кароль *Аўгуст Моцны*, які нездарма меў такую мянушку: голымі рукамі гнуў і ламаў медзякі! А краіну трымаць у руках не мог! Бо жыў часцей у роднай Германіі, чым у Беларусі ці Польшчы» [10]. У зборніку «Таямніцы Мірскага замка» А. Бутэвіч акрэслівае гісторыю мянушак славуцых Радзівілаў: «Кажуць, што знакамітая мянушка *Сіротка* прыліпла да Мікалая Крыштофа Радзівіла з лёгкай рукі караля. Калі ў польскай сталіцы Кракаве пышна адзначалі шлюб караля *Жыгімонта* і *Барбары Радзівіл*, сярод гасцей быў стрыечны брат *Барбары Мікалая Радзівіл Чорны*. Бацькі ўзялі з сабой на вяселле двухгадовага *Мікалая*. Ён ціхенька спаў у сваім ложку. А калі прачнуўся, нікога побач не аказалася. Княжыч заплакаў. Тут і заўважыў яго кароль. Пачаў суцяшаць, казаў нешта ласкавае. Называў бедным *сіроткам*, пакінутым усімі. Гэта ўпала ў вушы слугам, якія падхапілі пачутае слоўца. Так на ўсё жыццё і замацавалася за князем мянушка, якая стала часткай прозвішча» [11].

Заклучэнне. Навукова-папулярная літаратура сучасных беларускіх аўтараў вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем анамастычных адзінак, якія перадаюць адметнасць матэрыяльнай і духоўнай культуры нашых продкаў. Найважнейшымі рысамі анамастычнай прасторы твораў пісьменнікаў-краязнаўцаў з’яўляецца шырокае выкарыстанне імёнаў рэальных гістарычных асоб, а таксама адпаведнасць сэнсавай нагрукі і формы найменняў герояў словаўтваральным тыпам і мадэлям антрапонімаў адпаведнага гістарычнага перыяду. Значнае месца ў анамастычнай прасторы твораў займаюць «фонавыя» онімы. Пры гэтым пісьменнікі паспяхова выкарыстоўваюць прыём актуалізацыі этымалагічнага значэння насычаных нацыянальна-культурнай інфармацыяй онімаў розных разрадаў.

Спіс цытуемых крыніц

1. Бутэвіч А. Таямніцы Мірскага замка : падарожжа па сівых мурах з Адамам Міцкевічам. Мінск : ЛіМ, 2011. 118 с.
2. Бензарук А. Свята для сэрца: невялікія гісторыі для юных беларусаў. Мінск : ЛіМ, 2009. 150 с.
3. Там жа. С. 27.
4. Каско А. Горад з *Белаю вежаю* // *Бязозка* : вершы, апавяданні, эсэ : для сярэд. шк. узросту / уклад У. В. Мароз. Мінск : Маст. літ., 2003. С. 187—193.
5. Бутэвіч А. Таямніцы Мірскага замка : падарожжа па сівых мурах з Адамам Міцкевічам. С. 13.
6. Каско А. Горад з *Белаю вежаю*. С. 200.
7. Чаропка В. Імя ў летапісе. Мінск : Польшча, 1994. 559 с.
8. Там жа. С. 99.
9. Бензарук А. Свята для сэрца: невялікія гісторыі для юных беларусаў. С. 6.
10. Там жа. С. 76.
11. Бутэвіч А. Таямніцы Мірскага замка : падарожжа па сівых мурах з Адамам Міцкевічам. С. 107—108.